

на детето от тревогата на Илинденското въстание, с по-късните престрелки и гонения, с обиски в собствената къща и арести на братята му. Творбата на големия писател-реалист се слива с непосредствената действителност наоколо и първият поглед на бъдещия писател открива в литературата дълбоката правда на живота. Това са първи решителни познания, които запазват непосредствената си сила за цял един творчески живот.

По същото време Талев прави и втория си опит в поезията. Бил ученик във втори прогимназиален клас. Една нощ турците убили цяло едно българско семейство — майка с четири деца. Бащата бил в Америка. Едно от убитите деца било съученик на Талев в същия клас. Сутринта всички деца от класа отишли да видят нещастieto в къщата на техния съученик. Видели трупoвете, кръвта, ужаса и детските души били дълбоко потресени. Тогава целият клас решил да се измисли за този случай песен. Текстът бил възложен на Талев, а мелодията — на съученика му Петър Спасов.

Още преди да завърши учебната 1911—1912 година в къщи започва да се обсъжда въпросът къде да продължи образованието си. Големият брат предлага да го изпратят в Роберт колеж в Цариград. Надделява обаче становището на втория брат, търговеца, който смята, че там ще струва много скъпо. Най-сетне решават да бъде изпратен в Солунската гимназия. Един ден братът му подава да занесе някакво заявление до директора на училището. По пътя Талев го прочита. „То беше молба да се издаде свидетелството ми за III клас на името Димитър Талев“. Прякорът Палисламов, напомнящ за селския произход на бащата, е отстранен от името на юношата, който трябва да влезе вече в широкия свят. „Но аз и до днес съжалявам за него — признава писателят — в него има нещо хубаво, защото е свързан с народа.“

В края на м. август 1912 г. Димитър Талев напуска родния си град на път за Солун. Прилеп, с всичката романтика на своето минало, с героичните си борби по черковния въпрос, с първите впечатления от тихата семейна атмосфера и тревожния робски живот, с многоцветната картина от бита на неговите хора, ще отседне здраво в паметта на бъдещия писател, който ще посяга често към богатата съкровищница на този живот. Пред него е Солун, Битоля, Скопие, София, Стара-Загора, Загреб, Виена — низ от години на скитничество, понякога на глад, на войни, на вътрешно брожение, от което бавно и мъчително ще израсне съзнанието за едно призвание.

Зад него в Прилеп остава родната къща, майката и нейната винаги топла грижа — остава неговото детство.

ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ — ОТГОВОРИ НА ВЪПРОСИ НА СЪВЕТСКИЯ ЛИТЕРАТУРОВЕД Д. Ф. МАРКОВ

1. Какви стихове съм писал преди увлечението в символизма. Каква е юношеската ми поезия?

Като всеки начинаещ поет (1903 — 1904), имах не една, а няколко тетрадки със стихове. Това бяха стихове в народен героичен дух, писани под влиянието на Ботев, Вазов, П. Р. Славейков. Малка част от тях можах да възстановя в сборника Стихотворения от 1954 година. В 1905 г. се прехвърлих от Пловдив в София с намерение да следвам и едновременно да се издържам със собствен труд. Тук останах при един познат съученик, който по-късно отнесе тия стихове със себе си и дълго време в провинциалните вестници срещях напечатани някои от тях с неговото име. . .

В 1905 година ми направи силно впечатление стихотворението на Пушкин „Вещий Олег“ в превод на Пенчо Славейков. Пушкин и Лермонтов станаха мои любими поети. Тяхната поезия беше от такова високо качество, че не можеше да се подражава. Почнах да я превеждам, отначало несръчно. В 1907 година четох превода на Лермонтовия „Демон“ пред студентска аудитория. Впечатлението беше насърчително.

Пушкин и Лермонтов съм превеждал обикновено при трудни обстоятелства (в ареста, на фронта, в болницата, в заточение), с чувство на любов и благодарност към техния гений.

Тук изниква въпросът: защо не съм останал верен на любовта си към поезията на Пушкин и Лермонтов? Как да се обясни моето и на други български поети от тоя период (1905—1915) увлечение в символизма?

2. Поетите-символисти бяха от беден и дребнобуржоазен произход. В София те се събираха кой без диплом, без служба, без връзки, изобщо без средства. Вечер замръкваха без квартира, изкарваха дребни пари от коректорска работа, преводи, рецензии. Ненавиждаха буржоазната обществена действителност, политическия разврат, царската камарила. Официалната критика не ги признаваше. Тя искаше от тях да слязат „по-близо до живота“, т. е. да признаят буржоазната действителност и буржоазните идеали, които оставаха без апологети. За буржоазната критика (Н. Атанасов и др.) те бяха саможивци, „протестанти“, „свърхчовеци“. Всъщност те бяха скромни хора, търсеха по-уединено място, за да останат незабелязани. Не се афишираха, водеха отчаяна борба за съществуване.

Нито един от нас не принадлежеше към буржоазните партии. Напротив, интересът ни към социалистическите партии (широки и тесни социалисти, особено към последните) растеше заедно с развитието на историческите събития. За нас беше празник, когато щяха да говорят на публично събрание Г. Кирков, В. Коларов или Благоев.

Вазовата поезия ни се струваше остаряла, шаблонна, шовинистична. Благоев и Бакалов я отричаха докато ние смятахме, че сме носители на нова поезия с по-съвършена форма и ново съдържание. Влиянието не само на Траянов и на Яворов, но още повече на френските и руските символисти тук играе голяма роля. Това влияние ни завари в началото на нашето поетическо творчество (20-22 годишни) и то беше според мен оправдано, като се вземе предвид липсата на голяма обществена сила (болшевишка партия и голяма личност (като Горки в Русия), които да влияят върху развитието на младите поети. Сектантското схващане върху литературното наследство като литература „буржоазна“, която подлежи на унищожаване, ние не можехме да приемем. Без да бяхме чели за отношението на Маркс и Енгелс към класицизма, към Балзак и реалистите от 19 век, на Ленин към Толстой и Горки, ние (разбирам и себе си) реагирахме срещу това схващане. Когато по-късно (след Октомврийската революция) тия дълбоки идеи на основоположниците на комунизма ни станаха известни, за нас вече нямаше причини да бъдем „в опозиция“.

И тъй, обективно другаде символизмът като школа може да е бил в служба на буржоазията, у нас обаче това не може да се каже: българската буржоазия в този период не се интересувахе от поезия и изкуство, а от печалби и завоевания. Едва по-късно, след Първата световна война, тя сметна, че е неподготвена на идеологичния фронт и се помъчи да си създаде писателско ядро и литературни органи („Златорог“, „Завети“ и др.), обаче беше късно: фронтът беше вече зает от пролетарската и антифашистка литература, която през 30-те години взе доминиращо положение.

Субективно нашата, на символистите, поезия (разбира се, не на всички символисти) също не можеше да служи на буржоазията, щом обективно ние не бяхме с нея и не можехме да служим на нейните интереси. Тя засягаше лични чувства, природни картини, митологически легенди, не за да отвлича вниманието на читателите от обществените борби, а за да се запази от обществената поквара и да изрази презрението си към нерадостната действителност.

3. Дали съм се увличал до периода на Първата световна война от някои трудове по философия и естетика, какви именно и какво е било тяхното въздействие върху мен?

В периода 1905 — 1912 аз се увличах от философия (курсът на проф. Георгов по история на философията), като особено ме интересува античната гръцка философия и нейната близост с митологията. Философията на Платон бе особено привлекателна (теорията му за самостоятелния живот на „идеите“.). Писал съм за него статия (в „Препорец“, 1910), в която се опитвам да се освободя от неговото влияние. Влиянието на Аристотел („Етика“ „Политика“) мога да смятам за по-трайно, заедно с интереса ми към съвременната философия. Струва ми се, че до Балканската война — междусъюзническата (1913) — в която участвах като редник, в миогледа ми се кръстосват естетическо-идеалистически и демократически схващания. От този момент историческата действителност почва да ме тласка към отрезвяване от идеализма, към марксистическо обяснение на историята.

В моя роман („Детство, младост и война“) аз показвам как животът ми от първите съзнателни моменти се преплита с исторически случки, моменти и събития от обществено и национално значение и по-малко с лични преживявания. Оттук може да се направи заключение, че животът ме е научил повече, отколкото домашното възпитание, училището и книгите. Към този „пантеистически“ период се отнасят някои мои стихотворения („Върби“, „Блато“ и други), които отразяват идеята за „единство на всичко съществуващо“.

4. Кога започва у мен преходът от идеалистически блуждения към реално познаване на действителността? Първата национална катастрофа — 1913 година — ме убеди в несъстоятелността на буржоазната държава. Едновременно тя ни върна (пое-

тите-символисти) към народа и неговата съдба. Идеята за народа влиза вече в нашето творчество, макар и в не съвсем чист вид. Някои шовинистични тенденции могат да се срещнат дори у Смирненски. Обаче участието ни в Първата световна война беше решаващо.

Животът на фронта, брожението между войниците, военните съдилища, смъртните присъди ясно говореха за нова национална катастрофа. Всички я очакваха и никой не можеше да я предотврати.

Февруарската буржоазна революция в Русия постепенно убеди войнишките маси, че тя не може да донесе мир. Дойде Октомврийската революция. Декретът за мир още на втория ден след завземане на властта убеди поробените войнишки маси в силата и значението на революцията. Впечатлението от това събитие беше толкова силно, че властта трябваше да вземе извънредни мерки, за да го премълчи и прикрие неговите последици.

Що се отнася лично до мен, мисля, че никое събитие до тогава не беше ме развълнувало тъй дълбоко, както победата на Октомври. Аз си представях, че то означаваше край на всички мерзости, войни и грабежи, насилия и експлоатация на капиталистическата система с такава пламенност на въображението, че сега съм благодарен на съдбата загдето мога, пред 38-годишнината на Октомври, да кажа, че чувствата, които ме вълнуваха тогава, са били резултат на правилно разбиране на историческите съдбини на човечеството.

Разбира се, идеалистическите останки все още продължават да съжителствуват с новото познание на живота, както къклицата не се изчиства лесно от пшеницата. Особено в поезията те продължават в известен смисъл и до днес. Но това не е ли присъщо на всички поети от нашето поколение? И наши и съветски? Ако щете то е богатство на опит в художественото творчество, особено по отношение на формата.

5. Запознаването ми със съветската литература (1920), на първо място с Маяковски и Блок, с Есенин и други поети, нямаше отначало този възторжен характер, с който посрещнах Октомврийската революция. Причината за това, струва ми се, не е трудно да се разбере. Още тогава преведох някои стихотворения от Казин. Колкото и да беше трудно да следя развитието на съветската литература от оня период (А. Толстой, Шолохов, Фадеев, Гладков, Федин, Леонов), при наличността на фашистки терор, аз разбрах, че и тук ние навлизаме в нова епоха. Стана ми ясно, че мой дълг от сега нататък е защитата с всички средства на съветския строй и съветската култура, че за тази велика задача струва си човек да отдаде силите си и живота си.

Разбира се, като фар в тъмнината ми служеше творчеството и дейността на М. Горки, неговата борба с реакцията и борбата му за мир.

В началото на 30-те години аз вече живеях със съветската литература и нейните проблеми така отблизо, както с българската. Почувствувах сили да стана не само неин ученик, но и неин глашатай.

София. 10 септември 1955 г.